

Skildring av Gotland

Återutgivning av text från 1847

En publikation från
e-boksbiblioteket.se

Skildring av
Gotland och Visby.
Återutgivning av text från 1847

av Emilie Carlén

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-737-9

Copyright © 2022 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.

Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

I den här e-boken får du en intressant skildring av Gotland samt Visby.

Du får läsa om de många märkliga legenderna som finns om hur öarna skapades samt en skildring av de många kyrkoruinerna som finns i Visby.

Den här texten publicerades i "Svea Folk-kalender för 1848" med titeln "Gottland och Wisby. Strödda utdrag ur sjöromanen »Jungfrutornet«, ett ännu otryckt arbete". År 1848 publicerades texten i romanen "Jungfrutornet. Sjöroman".

Skildringen är skapad av Emilie Flygare-Carlén (1807–1892) som var en av 1800-talets mest kända svenska författare.

Eftersom den här texten skrevs på 1800-talet så innehåller den mått, ord och personer som inte är så bekanta i dag. Därför har vi kompletterat originaltexten med en kortfattad ordlista.

I den här e-boken publicerar vi originalets text ordagrant och helt utan ändringar, alla namn, uttryck och till och med felstavningar har behållits.

Skildring av Gotland år 1847

Den här texten publicerades i "Svea Folk-kalender för 1848" med titeln "Gottland och Wisby. Strödda utdrag ur sjöromanen »Jungfrutornet», ett ännu otryckt arbete". År 1848 publicerades texten i romanen "Jungfrutornet. Sjöroman". Texten skrevs av Emilie Carlén (1807–1892).

Så lyder en sägen bland gottländske sjömän:

Långt bort i villande hafvet, ja nära nog inemot verdens ända, gick fram och tillbaka ett skepp, som hette Råffinut; och det var så stort, så stort, att man med knapp nöd kan säga hur stort det var! Betänk ett sådant vidunder: när någon som helt liten skeppspojke änt rat opp i stortoppen och väl kommit ned igen, var han af ålderdom hvit som en dufva i hufvudet — fullt ut sextio år hade åtgått för den färden ... Maken till "block" se'n har man väl aldrig hört omtalas: i hvartenda ett fanns en krog med godt utrymme för halfva besättningen. Men största underverket var ändå märsarna: de voro fyllda med jord till utsäde för provianteringen och innehöllo minst tolf tunnland åker. Bäst man der plöjde en gång, bar det ej bättre till än att en oxe med plog och allt föll ned i kabyssen och rakt i ärtkitteln. Då, må

tro, blev ett letande i en kittel: med fjorton slupar roddes der härs och tvärs både dag och natt, och först tre veckor derefter hittades oxen bakom ärtskummet vid ena kanten ... En vacker dag, när skeppet låg och kryssade i Spanska Sjön, föll det kaptenen in att göra en titt in i Östersjön. Sagdt och gjordt, fastän han hade ett öfvermenskligt bråk med att bända sig in genom Öresund. Men allt hans besvär hade varit till ingen nytta: Östersjön behagade honom ej, och han fann snart för godt att vända tillbaks igen. Till den ändan lät han, der skutan låg förtöjd, ett par matroser till häst åtta dagar förut ge sig af med ordena, så att folket kunde vara redo att kasta loss skotena, giga och brassa back. Det ville likfullt icke riktigt gå förrän han lättat fartyget, Nu vräktes barlasten öfver bord — och deraf bildades då på ena sidan Gottland och på den andra Öland, men bogsprötet strök tvärsöfver Bornholm och skrapade med sig all dess skog, som sedan aldrig i evighet vuxit tillbaka ... Hvert skeppet Ræffinut efter den betan tog vägen, känner ingen; men att det än i dag spökar i sjön, när storm och oväder stunda, det är dagsens sanning.

Gottland, sålunda utkastadt i Östersjöns vidöppna famn, kunde i början icke få någon fast grund, utan sväfvade — enligt hvad en annan legend förtäljer — hvarje natt upp på hafsytan, och sjönk åter när dagen bräckte. Så hade ön en tid bortåt slitits emellan höjd och djup, när en man från Östergötland vid namn Tialvar, jemte sin son Hafdi och dennes hustru Hvitastjerna, dit blef stormdrifven. Tialvar uppgjorde eld, och derigenom löstes förtrollningen: ön slog rötter och fick sedan stadigt fäste. Nykomlingarne beslöto då att här välja sin boningsplats, började uppodla landet, befolkade det vidare och blefvo sålunda stamfäder för öns nuvarande innebyggare, hvilka, fastän de alltså räkna östgötarne till tjocka släkten, ändå liksom på främmande

vis tala om svenska rne och folket under svenska vallen.

Midt emellan moderlandet och liffländska kusten hvilar nu i ro den räffnutska barlasten. Att från skeppsrummet medföljt en hel liten djurverld, visar sig tydligt af den mängd snäckor, sjöborrar, musslor och koraller, som förstenade träffas öfverallt i kalkstenslagren ända från Fårösund till "Hobergsgubbens sängkammare."

Men skönare, om ej lika intressanta natur-under har detta lilla nordiska land att framte i sin rika, nästan söderländska vegetation. En af det mildaste klimat omfläktad yta — der valnötsträdet uppnår ekens storlek, der mullbären prunka i sin yppigaste svärta och vinrankan under bar himmel kläder murarna med mogna drufvor — lemnar för öfrigt ett godt förråd af täcka utsigter öfver blomsterhöljda ängar och bördiga sädesfält, kringgårdade af den evigt mörka skogen, hvars tystnad här och hvar afbrytes af timmerträdetes dån mot arbetarens yxa eller af någon ur myrorna uppskrämd sjöfågels gälla läte.

Visserligen saknar Gottland romantiken af spegelblanka insjöar och de för slöjdflyten begärliga bergforssarna, men det har sin ersättning i lunder af yfviga almar, "hängande" björkar och "gråtande" pilar, bland hvilka ett högrest kalkstensblock, en kyrkas spetsiga torn eller en träget svängande väderqvarn bredvid ett hvitglänsande boningshus vänligt tittar fram på slätten med det ändlösa hafvet och dess segeldukar till bakgrund. Och detta haf, när det mot vestra kusten af den skärgårdslösa ön kastar sina väldiga vågor, möter der ett starkt bålverk i de nästan lodräta stenväggarna, genombrutna af djupa grottor och mångenstädes formade i underliga skepnader af människobeläten, torn och reguliera pelare, ända till tolf à tjugu alnar höga. Stundom ser man en nyfiken get eller något vilsekommet

får klättra på de utspringande kapitälerna och oroligt söka skydd, då oceanens ande, öfver höfvan vred, hastigt insveper hela taflan i ett yrande skum, hvilket förenar sig med och försvinner i röken från de längre uppåt landet brinnande kalkugnarne.

På ofvannämnde kust — en knapp mils väg söderut från Wisby och helt nära Högklint, hvars tvärt afhuggna spets bildar ena slutpunkten för den nästan halfcirkelformiga vik, som afspeglar den gamla hansestadens härifrån klart synliga murar och torn — ligger tätt invid hafsstranden ett litet pittoreskt bergsparti, af folket kalladt "Röfvar-Liljas håla". Öfver en vild och obanad skogsmark leder vägen hit beqvämast utefter stranden, här, liksom nästan öfverallt kring ön, garnerad i olika afsatser dels med det i land drifna, af solen svartbrända sjögräset och dels med större kalkskifvor, så rentvagna och hvita, att vandraren frestas att i stället för plånet använda deras fina yta till anteckningen af sina vandringsminnen. Här och hvar gungar i vattensvalpet en afbruten åra, ett lösryckt spant eller ett murknadt garnmärke, stumma och ensamma vittnen kanhända om mörka tilldragelser derute på hafvet.

Doldt bakom en hög fristående klippsträckning, snarlik en förvittrad fästningsmur, åt sjösidan formad såsom tre sammanbyggda torn med låga spetshufvade tak, sträcker sig detta hemlighetsfulla tillhåll djupt ned i jorden, ytterligare undångömdt af nedrasade trädstammar och en massa af krångliga slingerväxter. Det utgör ett par nära nog parallela grafvar, åtskilda af en smal tallbevuxen upphöjning, hvilken i djupet lemnar dem ingång till hvarandra genom tvenne små portar. Såsom väktare utanför detta röfvarsloft i ruiner, der allt bär vittne om en mäktig natur-revolution, hvila, sköljda af hafssältan, tvenne väldiga granitblock — det ena blodrött och det an-

dra svart — ett par långväga främlingar, troligen hitseglade på någon gigantisk isflanga eller hitvräcka af rullstensfloden.¹

Om Rövvar-Lilja sjelf vet folket nu ingenting annat att berätta än att han varit en mäktig djerf och särdeles fruktad sälle: att han under sina vinterexpeditioner brukade vid hemgåendet binda sina skor bakfram för att förvillade de efterspanande: och att han slutligen — när han tyckte sig ha gjort tillräckligt ondt — lät fånga sig godvilligt i detta sitt residens. Angående tiden för hans lefnad heter det kort och godt, att han: lefde ”för många herrans år sedan.” .....

— — —

*”Mitt namn är Blacken grå —
Thy rör mig ej, men låt mig stå!”*

Denna till efterverlden ställda bön lästes fordom såsom inskrift på ett af tornen i den märkvärdiga forskansnings-mur, som omgiver staden Wisby, en fläck hvilken, då Gottland af skalderna blifvit kalladt Östersjöns ”öga”, med fullt skäl kunde få namn af ögats pupill, d. v. s. dess dyrbaraste del.

Efterverlden har dock icke respekterat denna bön. ”Blacken grå” — en väldig förpost till Wisborgs befästade slott — är jemte detsamma nu afplanad från jorden. Men större delen af hans gamla aktningvärde kamrater, nära ett halft hundra till antalet, har i sorg

---

1 *Såsom en profbit på gottlandsstrandens egna utseende bifoga vi, efter en teckning af herr magister P. A. Säve, en afbildning af den i ofvannämnde trakt belägna ”Getsvältan”, äfven ett slags grotta, som fått sitt namn deraf att grannskapets getter, lockade af det vackra gräset, dit nedhoppa, men efter dess afgnagning af brist på föda måste svälta ihjel, om de ej blifva upphissade: den till upp- och nedgång för menniskofot anbragta stegen är dem till ingen nytta.* Utgifvaren af Svea.

fått stå kvar, liksom hela sträckan af sjelfva muren. Beklagligtvis har detta skyddsvärn, som med ära bestått mången dust från fiendehand, likväl icke förmått skydda för den inre fienden: egennyttan, enfalden, råheten — samma mörka makter som störtat Blacken grå och dess klient — hafva grymt vanvårdat, ja man kunde rent af säga rånat stadens dyrbaraste egendom, nordens herrligaste minnesmärken af en skön, storartad och evigheten trotsande byggnadskonst. Man har vräkt templens pelare i kalkugnarne, lagt grafhällarne med de hädansomnades beläten såsom trappor framför moderna villor, hvittrappat alfreskomålningar, öfversmetat marmorbilder, ja till och med förvandlat altarrunden till fähus — och än värre: det har gått så långt att en embetsmyndighet en gång förordnade det dessa ”ödekyrkor” skulle på offentlig auktion försäljas, med uttryckligt villkor för köparen att desamma ”nedrifva och marken, planera, på det att någon inkomst genom tomt-hyremedel måtte derigenom beredas.”

En dag skulle emellertid komma, då förstörelsens ve hade en ända.

Det vardt ljus, bildningens och skönhetssinnets ljus, upptändt af lagens öfversteprest. Och nu stå ruinerna vänligt omhuldade, vänligt vårdade, urröjda och befriade från allt otillbörligt bihang. Rena vindar spela emellan de luftiga hvalfbågarna, vinrankan smyger sig jemte murgrönan förtroligt intill munkens fordna cell, allt står putsadt liksom till högtid. Och under och omkring dessa katolicismens dunkla vålnader ligger på sin amfiteatraliska sluttning och såsom en profkarta på olika nationers olika byggnadssätt den uråldriga staden, inbäddad mellan löf och blommor, besjungen af himlens vingade slägte och med fädrens gästfrihet emottagande i sin famn de främlingar, som ankra på dess redd, redan der välkomnade af ”allornas”

helsning.²

Hvilka hemlighetsfulla och högtidliga känslor röner ej också den resande, då hans blick första gången träffar denna gigantiska fornlemning! Men det är ju ej heller utan skäl som man kallat Wisby ett förstördt Jerusalem och sagt att dess murar likna den gamla Zionstadsens .....

Morgonen efter det nattliga uppträdet vid Liljas håla syntes på Wisborgs grusade ruin och nära den plats, der Blacken grå har stått, en ung flicka, hvars fina gestalt visade de behagfullaste former, under det hon tankfullt stödde sig emot den höga signalstängen — denna stång, på hvilken vid häftigaste storm "röda flaggan" hissas till tecken att ingen lots vågar sig ut, att endast Herren kan hjälpa.

Men nu var flaggan nedhalad, ty hafvet sof, och fiskmåsarne slogo i all sköns lugn sina vida ringlar öfver dess i blått och grönt vatttrade täcke.

Solen hade för några minuter sedan höjt sig öfver skogstopparne bakom den så kallade "korsbetningen", der kreaturen, ännu fredade för dagens hetta, makligt spatserade omkring det höga stenkors, som Waldemar Atterdag lät uppresa öfver sina tappra fiender, Wisbys aderton-hundra borgare, här fallne i striden för maka och barn. Allt mer och mer lekfulla började solstrålarne snart dansa kring Sankta Marias tornspetsar och på husens trappformiga gaflar, tills de slutligen hoppade längre ned och lägrade sig på "hvita hästen", såsom gottlänningarne kalla den lågstrykande dimma, hvilken under sommarnätterna synes öfver ängar och sidländtare trakter och nu ringlade

---

2 *Alfågeln, som under höstmånaderna anländer i stora flockar till Wisby och ligger derutanföre hela vintern, har ett eget välljudande läte, i hvilket man tycker sig hör orden: "Alla, al-la, kom-i-land, kom-i-land!"*

bort öfver hafvets vida rymder.

Och tidigare vakna än stadens innevånare, hade star-familjerna längesedan lemnat sina fridlysta "stunkar" — dessa smånätta bopningshus, som de gästvänliga människorna öfverallt i trädgårdarne och på ruiner och tak upprest åt sina älsklingar, hvilka därför till tack väcka dem och fylla luften med sina glada jubelskri, öfverröstande till och med "gråa sångarn" i hans starka melodiska sång.

Ingenting störande fanns i denna tafla, ty ett sådant epitet kan ej tilläggas det staden dominerande galgberget, hvars tre hvita stenpelare, sedan en sjöman vid namn Lautin der blef hängd, mera poetiskt kallas "Lautins skepp" och nu tjenstgör endast såsom sjömärke,

Nej, i denna tafla fanns ännu ingenting störande. En drömmande frid låg också utbredd öfver den unga flickans anlete, der hon från Severin Norbys grusade bostad, och omdoftad af narcissernas ljufva ångor, än lät blicken hvila på den gamla köpmansstaden nedunder sina fötter och än med en suck af okänd längtan lät den flyga utefter hafvet, i hvars långsträckta bugt här och der en skälhund stack upp sitt mörkhåriga hufvud utan att låta sig störas af de mot sina nät utglidande fiskarbåtarne eller af de från fartygen i hamnen ljudande sjömanssångerna .....

Bland stadens sexton kyrkor, alla uppmurade af qvadersten utan tillsats af tegel, men nu mer eller mindre "af tider och omskiften bragte till rudera", är S:t Nikolai ruin den största och äfven den bäst bibehållna. Vestra gafveln eller den åt hafssidan reser sig ännu nästan i sin fordna helhet, prydd med konstrika sirater, men tyvärr beröfvad de tvenne högröda ädelstenar, om hvilka traditionen förmäler att de "om natten skinte som dagsens klara sol", vägledande sjöfarande på hafvet, och af så dyrbart värde att tjugufyra väktare hvarje natt vak-

tade kring templets rund att ingen måtte gå der förbi, sedan solen sjunkit ned, hvilket var vid lifsstraff förbjudet. Sedan desse märkvärdige sagostenar vid konung Waldemars våldsamma gästning blifvit bortbrutna och gått förlorade under skeppsbrottet vid Karlsöarne, framkalla tomrummen, der de sutit, numera endast en fåfäng suck, om ej undran öfver deras verkliga tillvaro.

Ruinen sträcker sig etthundra alnar i längd, och dess hvalf hvilat på tio fyrkantiga pelare. Koret, uppfördt i ön götisk stil, upplyses af fyrtiofem fots höga fönster, fem till antalet, ofvantill brutna i klöfverbladsform och skilda genom smala kolonner, hvalkas kapitäl prunka med ett rikt arbetadt löfverk. Genom en spiraltrappa i norra muren kommer man upp på det nu af träd och frodigt gräs öfverväxta hvalfvet, der mödan efter uppstigandet belönas af en i det ändlösa skönt försvinnande utsigt.

Den heta luft, som under sommarmånaderna brinner utanför södra sidan, der tusentals hyacinter och tulpaner kasta sin glans mot templets mörka fot, försvinner helt och hållet, då man träder öfver tröskeln till denna stora graf: iskalla fläktar genomströmma bröstet, på samma gång som själens känsla ögonblickligt omstäm- mes; och trots solljuset från fönstrens glaslösa bågar gifva de djupa skuggorna, i förening med fåglarnes skri under takhvalfvet och rass- let af remnornas slingerväxter, en dyster och nästan hemsk anstryk- ning åt den öde helgedomen³ .....

---

3 *Vidhäftade litografi visar ofvanbeskrifne ruin, sedd från norra stadsporten. Den närmast bredvid synliga fornlemningen är S:t Clemens, hvilken, till följd af en envis tomtägares smak, numera är den enda af stadens kvarstående ödekyrkor som begagnas till förvaringsrum för kreatur, vagnar och allt möjligt skräp. Om en annan tempelruin, den vackra S:t Catharina (med nedrasadt hvalf, men likväl kvarstående bågar), torde läsaren få ett unge- färligt begrepp genom bifogade träsnitt. Utgifvaren af Svea.*

.....

De forntida husen i Wisby, hvilka vid sina härdar hyste ägare af alla nationer, från skandinaver och tyskar till ryssar och greker, finnas ännu kvar i massa, likväl efter tidens kraft här och der pålappade eller moderniserade, men beröfvade sina beryktade jernportar och förgyllda fönsterposter. Ett och annat, svartnadt af ålder, lemnar emellertid forskaren ohöljdt tillfälle att studera dess ursprungliga egenheter.

Sammanfogade af omsorgsfullt huggna stenar, ja i och med murbruket förstenade, resa sig de uråldrigaste tre à fyra våningar i höjden med spetsvinkliga tak och trappformiga gaflar, dessa sednare vända utåt gatan och prydda med bildsniderier och det i någon fönsterruta inbrända sköldmärket, d. v. s. en af löfverk omgifven sinnebild, hvilken familjen, efter uppbyggandet af ett nytt hus eller vid inflyttningen i ett annat, till tomtebo-lycka erhöll af någon vän, hvars namn och valspråk också fanns anbragt under sjelfva bilden, merendels föreställande något stycke ur gamla testamentet eller ock häntydande på gifvarens yrke, i hvilket sednare fall — om denne var t. ex. snickare — den alltså prunkade med en siratligt utstyrd hyfvel, en tunna eller dylikt.

Med en vanligtvis oregelbunden indelning, i anseende till den sluttande grundmarken, hafva de låga våningarne föga utsträckning af rum efter hvarandra, med undantag likväl af den nedersta eller källaren, under hvars hvälfda tak, uppburet af i tjocka pelare, köpmannen hade sitt rika varulager och hvarest för hushållets behof förvarades lefvande fisk i prydliga cisterner, hvilka ännu i dag, liksom

då, genomlöpas af ett friskt och välsmakande källvatten. Boningsrummens alfresco-prydnader, de gigantiska spislarne samt fönstersmygarnes marmorsäten vittna vidare om den gamle hanseatens smak och om hans böjelse för bekvämlighet.

GETSVÄLTAN

Märkvärdig klipp-formation, på Gotland.

Ruin af S:t Katharina Kyrka i Wisby.

St. Nicolai och St Clement's ruiner.

Viktiga ord och personer

Alfresco.

En typ av målning. Ordet skrivs i dag oftast "al fresco". Målningen görs på fuktig kalkputs på väggar. Den här typen av målningar var framför allt vanliga i kyrkor och katedraler.

Aln.

Längdmått. En aln är 59 cm.

Block.

Äldre fackord som användes om långa timmerstockar som sågats till fyrkantig form.

Brassa back.

Uttryck inom sjöfarten. Att brassa back innebar att man hade vinden på framsidan av seglen, detta för att minska farten.

Carlén, Emilie.

[1807–1892] Svensk författarinna från Strömstad. Skrev ett 20-tal mycket populära romaner. En av de mest kända är "Ett köpmanshus i skärgården". Är i dag mest känd under namnet Emilie Flygare-Carlén.

Fot.

Längdmått. En fot motsvarar 29,6 cm.

Giga.

Uttryck inom sjöfarten. Att giga innebar attman halade upp, eller bärgade, ett segel.

Hansan.

Ett handelsförbund i Nord- och Östersjön som i stort sett hade monopol på all handel. När Hansan var som störst omfattade den ett 100-tal städer och dess egentliga huvudstad var Lübeck. Hansan bedrev sin verksamhet under drygt 500 år, från 1100-talet tills 1600-talet.

Kapitäl.

Uttryck inom arkitektur. Kapitälerna är den översta delen av olika typer av kolonner och pelare. Kapitälerna är oftast försedda med utsmyckningar.

Liffland.

Område i Baltikum som omfattade nuvarande Lettland och Estland. Livland var under perioden 1629 till 1721 en del av Sverige.

Märs.

Ett begrepp inom skeppsbyggnad. Märs är den plattform vid vilken masten på segelfartyg är fäst. I den här texten används ordet troligen som synonym till ordet "skepp", som framför allt används om kyrkor.

Norby, Severin.

[1460–1530] Dansk amiral som under en period var stationerad på Gotland. Beskrivs i svenska historieskildringar oftast som en pirat. Hans namn stavas ibland också Søren Norby.

Rudera.

Latinskt ord som betyder ”skräp”. Ordet används ibland också som synonym till ruin eller lämningar.

Sirater.

Äldre uttryck som betyder prydnad, utsirning. Ordet kommer från tyskans ”zierat”.

Skälhund.

Gammaldags namn för sälar av släktet phoca. Hit hör numera arterna knobbsäl och largasäl.

Spanska sjön.

Äldre namn på Biscayabukten i Atlanten utanför norra Spanien och Frankrike.

Svenska vallen.

En rad fruktade grund och grynnor som går i en båge i Stockholms skärgård.

Säve, Pehr Arvid.

[1811–1887] Svensk lärare och författare. Var en av 1800-talets viktigaste fornforskare och historiker när det gäller Gotlands historia. Är mest känd som initiativtagare till museet Gotlands fornsal och det stora verket ”Gotländska samlingar”.

Tomteboljcka.

Äldre ord som användes om den idylliska lyckan som man upplever i en ny bostad.

Waldemark Atterdag.

[1321–1375] Kung av Danmark mellan 1340 och 1375. Anses vara den kung som enade det danska riket. Är också känd som Valdemar Atterdag och Valdemar IV.